

A KÖZÉPKORI EMBER IMÁDSÁGAI.*

AKÖZÉPKORI imádságkönyvek anyagának legjelentékenyebb részét a katolikus egyház hivatalos imádságának, a breviáriumnak magyar szövege, azaz a papi *zsolozsma* teszi. E tekintetben elég csak a Festetich-, Czech-, Döbrentei-, Keszthelyi-, Kulcsár- stb. kódexek zsolozsmáit említenünk. A zsolozsma zsoltárokból, himnuszokból, evangéliumi részletekből és könyörgésekből áll. Tehát ez a legváltozatosabb tartalmú imádságkönyv s egyben a legegyszókratibb is. Az a tény, hogy ennyire felkarolták az imádkozásnak éppen ezt a módját, nemcsak a könyvíró egyházi személyekre jellemző, hanem a könyvek használóira is, hiszen ezeknek igényei is kétségtelenül irányították a szerkesztőket. Horváth Cyrill például valószínűnek tartja, hogy maga Kinizsiné vette észre első imádságkönyvében a «Boldog Asszony órái» hézagát s maga figyelmeztette a pálosokat, hogy a hiányt, bár évek multával is, a második imádságkönyvben pótolják. Nyilvánvaló e szerint, hogy azoknak a világiaknak, akik e zsolozsmákat imádkozták, lelkiélete még szorosan egybeforrott az egyházzal, illetőleg a klérusnak lelkiéletével. Erre egyrészt utalta is a világiakat fogyatékosabb műveltségük, másrészt készítette őket meleg, bensőséges vonzalmuk, sőt lelkesedésük mindenért, ami az egyház áhítatszellemét kifejezésre juttatta. Lelkük még telítve volt azzal a szellemmel, amelyet ma, az Európaszerte örvendően terjedő liturgikus mozgalom kezd újraélesztgetni.

* A középkori ember lelkének legrejtekeibe vezetnek bennünket imádságai.

A huszonnégy, kézírásos, magyar nyelvű emlék közt, amely kódexirodalmunk anyagából imádságokat tartalmaz, vannak mai értelemben vett imádságkönyvek is. Ilyen a középkori magyar nagyszónynak, Kinizsi Pálné Magyar Benignának két imádságos könyve, a Festetich- és a Czech-kódex; ilyen egy fiatal világi embernek, a hadakozásban sokat forgoló Simonnak az imádságkönyve, a Peer-kódex; ilyen valami Pál bírónak, egy sokat betegeskedő embernek a könyve is, a Gyöngyösi-kódex; ezek kétségtelenül világiak számára készültek, amint ezt Horváth Cyrill kimutatta róluk. Egészen imádságkönyvnek készült még a Gömör-kódex, a Kriza-kódex és a Kulcsár-kódex is; ezeket meg — ügylátszik — apácák használták. Akadunk továbbá imádságokra nem kifejezetten imádságkönyvekben, hanem legendás, prédikációs kódexekben.

Valamennyi imádságkönyv — kódexünk és imádságokat is tartalmazó másnemű kódexünk mindössze száz évnyi időközből való, még pedig a XV. század második és a XVI. század első feléből. (A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgése ugyan még a XIII. század elejéről való; ezt szokták emlegetni, mint legrégebb magyar imádságos emléket; azonban e sorok írója másutt (Irodalomtörténet, 1926. évf.) rámutatott, hogy az nem imádság, hanem eredeti latin szövege is *monitio* volt, ebben a magyar alakjában pedig a Halotti Beszédnek, ennek a tömör és hatásos *prédikációnak* részeként szerepelt, tehát szóközi beszéd-elem.) Mindamelllett a bennük foglalt imádságok úgy tekinthetők, mint egy nagy történelmi korszak, a magyar középkor áhítatának leszűrődése. S ha célja, használatának módja szempontjából mai értelemben valónak mondtuk is a középkori imádságkönyvet, annak belső, lelki alkatán mégis régi világ jegyeit kell meglátnunk: a középkori ember életideáljának jellemző vonásait.

A zsolozsmaanyag mellett legjellemzőbbek és talán a leggyakoribbak is bizonyos *szemlélődő-elmélkedő* imádságok. Látjuk belőlük, hogy a középkori vallásos ember képzelete mily szívesen foglalkozik a Megváltó és a Boldogságos Szűz egyéniségével, életük egyes jeleneivel, főképen pedig a szenvedés történetével. Az «Imádság — — szentséges kínjának Urunk Jézus Krisztusnak tisztességére», amelyet Kinizsiné-nek mindkét könyvében megtalálunk, Szűz Máriától meghallgatást kér, hivatkozván Szent Fia edességére, amit akkor tanusított, amikor az emberi nemzetet magához ölelé, azaz emberré lett és szomorúságára, amely szenvedésekor érte. A megtestesülés és a kereszthalál tényeit azonban nemcsak egyszerűen megemlíti, hanem részletesen végigszemléli mindkét eseményt. Leírja Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepének jelenetét az angyali köszöntéssel és Isten Fiának leszállásával a Szűz méhébe, mit a Szentlélek megárnnyékozása eszközöl; felragyog Szűz Mária áldott kilenc hónapja, melyben «Isten és ember viselteték»; élénk tünik Krisztus születése: «Te szűzességes méhednek dicsőséges palotájából kijövé». A másik eseménynek, a szenvedésnek említésénél még részletesebb, még hosszabban elidőz. Az «Oliveth hegyen» való imádságtól és vérrel verejtékezéstől kezdve végigkíséri a szenvedésnek minden külső, fizikai és belső, lelki mozzanatát. S emellett még Szűz Mária szomorú útját is végigjárjuk, melyen ment vala Jézus kínjának és halálának kegyetlen nézésére.

Ilyen szemlélődő-elmélkedő imádságok az ú. n. «Mária-epeségek» is. Több kódexünkben előfordulnak; látszik, hogy kedvelték azokat.

Ugyancsak idetartozik Szent Brigitta tizenöt imádsága. Ezek a magyar középkorban még nagyobb kedveltségnek örvendtek és nyolc kódexünkben fellelhetők. E szemlélődő imádságok Jézus fáradságos epeségéről, keserűséges szomorúságáról való emlékezéssel kezdődnek, azaz a szenvedéstörténetnek az Olajfák hegyén lejátszódó első jelenetével s a kereszt sajtójában való utolsó csepp vére hullásával végződnek.

Az elgyönyörködő szemlélődésnek klasszikus példái azok, amelyekben a képzelet megleveníti Szűz Máriának, vagy magának az Üdvözítőnek alakját s testének minden tagjához külön üdvözléssel fordul. Ilyenek közül a «Boldog Asszonynak minden tagjáról» szól a Festetich-kódexnek egy imádsága; a Gömör-kódexben két helyütt is találunk ilyent; s van egy a Czech-kódexben is. Ez utóbbi a következőkép hangzik: «*Más imádság. Igen szép és igen nagy búcsús. Asszonyunk Szűz Máriáról való.* — Ó boldogságos lábak, kik viselék örök világnak királyát. Ó bölcsességnek méhe, kiből rekesztetett vala az felséges Úristen. Ó boldog emlékek, kiket emék Atyának bölcsessége. Ó boldogságos karok, kik viselék áldott Istennek Szent Fiát. Ó szentséges ajakak, kik csókolgaták Istennek egyetlen egy Fiát. Ó boldogságos szent szemek, kik nézék Istennek orcáját. Ó mindenestől boldogságos Szűz Mária, segélj engem nyavalyás bűnöst, Amen.»

Az ájtatosságnak rokon megnyilatkozását Krisztusra alkalmazottan, két helyen megleljük a Gömör-kódexben. A szenvedő Krisztushoz intézett imádság külön-külön üdvözlí testének minden egyes, érettünk, bűnösökért megszenvedett szent tagját.

A szenvedés szemléléséből fakadnak továbbá az «Ájtatos gondolatok avagy imádságok» (Winkler-k.) s az «Úr Istennek tíz útjáról való ájtatos imádságok». (Thewrewk- és Gömör-k.) Ezek mind voltaképen kegyes emlékezések, felidézései a passio történetének. Az utóbbiak mindegyike e szavakkal kezdődik: «Uram Jézus, emlékezem...» s minden «emlékezés» ezzel az egyszerű

föhással zárul: «Ó édes, ártatlan Jézus, miérettünk szenvedéd az nagy keserűséges kint, hálát adok teneked».

Végül szemlélődő imádkozás-módra tanít a Peer-kódexnek egy helye is. (117—131. l.) Pár szóval megrajzol egy képet Jézus életéből s ehhez utasítást ad: «Pr. nr. Ave Maria», vagy pedig csak: «pr» azaz itt Pater noster-t kell mondani. Tehát a képek változatos sora tartja ébren, sőt fokozza fel az imádság áhíthatát. Ez a lényege a szentolvasó-imádságnak is, melynek nyomait Gorzó Gellért megtalálta kódexeinkben. (V. ö. Irodalomtörténeti Közlemények, 1915. évf.)

Mindezek a felsorolt szemlélődő-elmélkedő imádságok szemléletük tárgyát egészen közel hozzák az ájtatos lélekhez, s ez bizodalmasan megszólítja magát az Istenembert vagy a Boldogságos Szűzet, Velük éli át a szóbanforgó eseményt, s ott a helyszínén szavakba önti előtörő érzelmeit. Ezek az érzelmek mindenkor meleg buzogással áradnak, néha pedig az eseményeknek szinte reális átélése folytán látomászerű emelkedettség jutnak.

A középkori ember vallásos és lelki életének mélységét s egyúttal azt, hogy vallásos képzeletének tárgyai az evangéliumi események, e fajta imádságok mindenesetre híven tanúsítják.

* * *

Tekintsük a kódexeinkben reánkmaradt imádságanyagot más oldalról. Vizsgáljuk meg, mit kér Istentől ezekben az imádságokban a középkori ember. Ennek a kornak a fia lelki berendezkedésében egyszerűbbnek, a maiénál könnyebben elemezhetőnek, lelke legmélyét nyiltabban, közvetlenebbül föltárónak tűnik fel előttünk. Ez reményt nyújt arra, hogy imádsága szentélyében tisztán és helyesen fölismerhetjük vágyait, életirányzatát, világnézetét.

A Festetich-kódex egyik imádsága (156. l.) felsorolja az isteni jóság és irgalom számos megnyilvánulását, mintegy argumentumnak, hogy e jóságot a jelenben megnyerhesse. Majd ez a megjegyzés szakítja meg az imádságszöveget: «Itt kérjed, amit akarsz». De hamarosan meg is mondja, hogy mit kell kérni: a keresztény hitben erős reménységet és tökéletes szeretetet, szívnek igaz töredelmét, «siralmnak kútfejét», tiszta gyónást, méltó és istenes elégtételt, szüntelen való őrizetet a büntől, a világnak megutálását, Istennek és felebarátnak szeretetét, Szűz Mária édességes Fiának ostorait, a fertőzetességes test háborgásainak igaz békességgel való elszenvedését; készsége arra, hogy Krisztus szeretetéért minden «nyavalyákat» és veszedelmeket, még a halált is, ha szükség leszen, elviseljen; a fogadások betöltését, a jó mivelkedetekben szüntelen megmaradást; «tulajdon én akaratomnak megölését, teneked kellemetes nyájaskodást, boldog halált és én életemnek utolsó óráján buzgó penitenciát és jó értelmeknek egész voltát, szólással; és én szüleimnek lelküknek, atyámfiaiainak és hugaimnak és minden jóltevőimnek, eleveneknek és holtaknak örök életet. Amen.»

Mondhatjuk, hogy az egyetemes katolikus életnek buzgóságán kívül vannak ez imádságban olyan mozzanatok is, amelyeket főképen a középkor hangsúlyozott erősebben. Ezek különösen felfogására jellemzők. Az Istenhez oly nagy-nagy bizalommal odaközelítő ember «kellemetes nyájaskodást» kíván az Úrral. E világot megutálja, a maga testét fertőzetességesnek látja, siratni akarja bűneit, egyenesen kéri a büntetést még ez életben a maga számára, tulajdon önarataráról lemond, sőt annak megölésére törekszik, egyedül és kizárólagosan csak Istennek akar élni.

Ime, egyetlen imádságban benne van a középkor egész életirányzata :
az aszketikus — vagy úgy is mondhatjuk: katolikus — életideál!

S ez az idézett imádság korántsem kivételes jelenség. Ehhez hasonló nagy számmal találunk, vagy — bizonyos értelemben véve — ehhez hasonló valamennyi. Az már azonban szinte ritkaságszámba megy, hogy az anyagi javak gondja is beleszövődjék az imádságba, mint pl. a Festetich-kódexben a csupa lelkiekre irányuló kérés közt (162. l.): «... tarts meg engemet... én jószágimnak minden veszedelmétől». A «Pál uram betegségéről szerzett imádság» is kéri a Mindenhatót, hogy «tartsa meg kezei munkáját őbenne», azaz segítse fölépülni és pedig azért, hogy Kinizsi továbbra is Istennek szolgálhasson, őt dicsőíthesse.

Földhöz tapadó célok érdekében tehát kevés szó esik, ezzel szemben a természetfölötti életcél szüntelen a szeme előtt lebeg a középkori imádkozó embernek. E körül forog minden gondolata. Két fogalom, a pokol és mennyország fogalma, megszámlálhatatlan esetben visszatérő tárgy az imádságok kéréseiben. Ugyanazzal a szóval megnevezve és rokonértelmű szavakkal kifejezve újra meg újra előfordul a pokol, mint amelyet elkerülni — és a mennyország, amelyet mindenképen elérni élete legfőbb, csaknem egyetlen céljának tartja a középkori ember.

Hogy egy-két változatot említsünk (leginkább a Winkler-, Peer- és Thewrewk-kódexből), az imádság menekedést kér a *pokoltól*, az örök tűztől, az örök harag ostorától, az örök haláltól; a pokolbeli ördögöknek csúfolásától, törétől, markából; Jézus haragjának színe elől; az élők könyvéből való kivakarástól; az örök kintől, a pokolnak kínjától; a pokol kapujától, kárhozattól, örök kárhozat torkától, pokolbeli tömlőtől. Ebbe a gondolatkörbe tartozik a számtalanszor megismétlődő kérés a boldog halálért, a hirtelen haláltól való megmenekedését.

A *mennyország* is különböző megnevezésekkel szerepel. Az imádkozó kéri az örök életet, örök dicsőséget, üdvözülést, a lélek üdvösségét, a feltámadást; Isten színének és kívánatos orcájának látását, ez életnek utána Isten látását és dicsérését, az Úr Jézus Krisztus örökké láthatását a mennyei paradicsomban; a megmondhatatlan lakodalomra vitetést, az Atya választottainak örömébe vitetést; az Úr szent országát, Krisztus szent országa elvevését; Istenhez jutást, Krisztussal a feltámadás dicsőségére jutást; a másvilág nyugodalmát és dicsőségét, az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek dicsőségét, bebocsátást a választottak közé, szentek és angyalok vigasságát, angyalokkal helyheztesztést, hogy része legyen az eleveneknek földében; hogy ítélet napján az Úr minket meg ne átkozzon, de üdvözítsen; hogy az Úr az ő nevének dicséretére ítéletnek utolsó óráján örök békeséget tegyen lelkének; «mikoron az énlékem kimenend az én testemből, hogy én bátoron járuljak paradicsomnak kapujára, Istennek színének elében és érdemljem látnom az te Szent Fiadat és az örök örömet veszedelem nélkül vallanom». A halál a középkori ember számára hazatérés; «számkivetett és idegenült lelkünk Istenhez térése».

Itt imádságokban, azaz szellemi megnyilvánulásokban, szóanyaggal fejezte ki a középkori ember összes vágyainak, törekvéseinek, minden gondolatának Ég felé irányulását. Ugyanezt a lelkeséget bele tudta vetíteni a kövekbe, képzőművészeti alkotásokba is. Ennek a kornak jellegzetes építőművészete, a gótika, templomainak ezernyi kisebb-nagyobb karcsú tornyával szintén a keresztény léleknek imádkozó Ég felé szárnyalását örökítette meg.

Az eddigiekhez kiegészítésül három, részben már jelzett mozzanatot kell hangsúlyozottabban kiemelni. Mindhárom a középkori aszketikus élet-ideál fogalmi meghatározói közé tartozik.

Az első az, hogy ez imádságok áhítata különösen nagy szeretettel időzik a szenvedő Jézus s a fájdalmas Szűz körül. — Szent Brigitta tizenöt imádságának mindegyike a Megváltó szenvedésének egy-egy jelenetéhez fűződik. Bizonytalán épen ez a középkori lelkiéletnek oly megfelelő tárgy volt egyik főoka nagy elterjedtségének. A szenvedő Krisztushoz szól, vagy az ő halálos viaskodását, szörnyű sebeit, Szűz Mária síralmainak útját tekinti végig igen számos imádság a Festetich-, Czech- s a Gömör-kódexben. Az *«Ájtatos gondolatok avagy imádságok minden órákra»* — a Winkler-kódexben — a papi zsolozsma részeihez alkalmazottan közöl a passio jeleneteiről szóló imádságokat. A Peer-kódexben s másutt is előforduló *«Ó jó Jézus, ó kegyességes Jézus»* kezdetű imádság különösen lelkesen, szánakozó szívvel buzgólkodik a szenvedő Megváltó vigasztalásában. A Thewrewk-kódexbeli *«Úr Istennek tíz utairól való ájtatos imádságok»* is a szenvedés útjait járják; s ugyanitt ezeken kívül is még számos imádságnak tárgya Jézus Krisztus kinszenvedése.

Nem egy imádságban az áhítatos lélek már nem csak részvétellel szemléli a szenvedéstörténet eseményeit, hanem a maga számára is kívánva-kívánja a szenvedéseket. Kéri, hogy Krisztus sebei az ő szívét sebesítsék meg; hogy bárhova tekint, mindenkor Őt lássa megfeszülve és bármit lát, mindaz Krisztus véretől megveresültnek tessen neki, hogy így mindenben őt találhassa. (Igy a Winkler-k.-ban 261. l., Gyöngyösi-k.-ben 28. l.)

A szenvedés gondolatával foglalkozó imádságok közé tartoznak a már más viszonylatban említett Mária-epeségek is. Ezek közül a Czech-kódexben található *«Asszonyunk Szűz Máriának öt epeségéről való imádságok»* Szűz Máriának azokat a szomorú óráit idézik fel, mikor Simeon a fájdalom töréről prófétált, mikor a Szűzanya a tizenkét éves Jézust Jeruzsálemben elvesztette, azután Jézus elfogatását, a keresztrefeszítést és a Pieta-jelenetet. — A Winkler-kódex már *hét* epeségről emlékezik meg, a Thewrewk-kódex imádsága pedig Szűz Máriának *tizennyolc* keserűségéről szól.

Ez a szinte szüntelenül a Megváltó szenvedéseivel való foglalkozás erősen jellemző a középkori emberre. Folytonos önmegtágadások közt törekszik önmagának tökéletesítésére s törekvéseihez e szenvedések szemléletéből új meg új indítékot nyer.

A másik jellemző vonás a most említettnek körülbelül az ellenkezője. Jólesően kiegyensúlyozza ennek nagyon is komoly, a mai embert kissé talán megriasztó hatását. Ez a középkori imádkozónak az a vonzóan kedves törekvése, hogy a Szűzanya életéből bokrétába gyűjtse az *örvendező órák* virágait is és Mária mennyei dicsőségében meglássa az emberiségre vigasztaló vonásokat. Ilyen a *«Krisztusnak feltámadásáról való imádság»* (Peer-k. 223. l.): csak abból a szempontból tekinti a című vett eseményt, hogy milyen örömet okozott a boldogságos Szűznek. Azokon a helyeken kívül, amelyeket már Gorzó Gellért megjelölt, természetesen számosat lehet még felhozni a kódexeknek e kedvelt tárgyát illetőleg. Ilyen a *«Fehér Rózsakoszorú»* s Szűz Mária kilenc örömeinek felsorolása a Gömör-kódexben; ilyenek a Peer-k. 173., Lobkovitz 257. s köv. lapjain levő imádságok.

Ide, a derűsebb hangulatú imádságok körébe tartoznak általában a Szűz Mária tiszteletére írt, de tárgyukat nem a szenvedések területéről vevő imádságok. Ezeket elég csak említenünk, Horváth Cyrill, Gorzó Gellért és mások

már bőven tárgyalták őket. Stílus tekintetében is a legkiválóbbak közöttük azok, amelyek az Istenanya ragyogó szépségét ünneplik.

A harmadik említendő mozzanat az, hogy a középkori imádkozót jellemzi a nagy *bizalom* és rendíthetetlen hit az *imádság hathatós erejében*. Ezt a vonást azonban meg kell különböztetnünk népies, babonás elfajulásától, midőn egyes szövegeknek oktanulandó csodás erőt tulajdonítanak. A minden imádságból kicsendülő gyermeki bizodalmat értjük itt. Ez a bizodalom Isten mindenhatóságára és jóságára támaszkodik. S míg a kemény önmegtagadás szelleme úgy tünteti föl a középkori embert, mintha a kegyelmi életben is minden eredményt a maga győzhetetlen akaraterejével iparkodnék kivívni, addig ezzel párhuzamosan az őszinte hit Istenre-ráhagyatkozását is állandóan szemlélhetjük benne. Ez magyarázza meg egyes imádságok előtt az azoknak hathatós voltáról tett, sokszor meglepően kategórikus kijelentést is, milyenek: «Valamely ember halálának idején megolvassandja avagy megolvastatja, tehát kétség nélkül mennyországba megyen» (Peer-k. 229. l.); vagy Peer-k. 250. l., Gömör-k. 15. l., Thewrewk-k. 185. l., Kriza-k. 68. l.; s különösen jellemző a Thewrewk-k. 59. lapján: «Légy bizodalmas, valamikor ez imádságokat olvasod, mert meghallgattatol (mindabban:) valamit tudsz kérni te *üdvösségedre, de nem egyéb*re». Igen éles a kifejezés-módja a Thewrewk-kódex latin imádságfeliratának (46. l.); magyarul így hangzik: «Aki az alábbi könyörgést áhitattal és töredelmes szívvel elimádkozza, az nem kárhozik el, még ha tulajdon kezével feszítette volna is keresztre Krisztust vagy az összes vértanukat és apostolokat megölte volna is!» Csakhogy a merésznek látszó kijelentés élet itt is, mint sok más esetben, elveszi az a körülmény, hogy az utánuk következő imádság a tökéletes bánat felindítására szolgál és így a lelket valóban alkalmassá teheti a mennyország elnyerésére, mit a cím oly bizonyosan ígér.

A középkori imádságokban benne van a középkori ember lelke. És az imádság és a lélek is egyszerű, a naivitás bájával behamvazott, gazdag, finom és telt.

László Vince.

SZERELMI UNNEP.

Lenau.

*Pacsirta kúszik egyre zengőn
A dal remegő fonalán :
Illat özöne leng az erdőn,
S kórusok hangja szól a fán.*

*Oltárok állnak fénybe vonva,
Ameddig csak ellát szemed,
S a szív harangként zengve-bongva
Hírdet szerelmi ünnepet.*

*Smaragd-csillárokon e dómban
Rózsákat gyújt a kikelet,
S viszik repesve, áradóan
Áldozatukat a szívek.*

Havas István.